

De aangepaste aandoening

De ontdekker van de 'depressie-epidemie' ziet nu een epidemie van 'adhd bij volwassenen' om zich heen grijpen. Trudy Dehue bekritiseert vooral de dominantie van de biomedische benadering. Een recensie en een interview.

Door **Marjan Slob** Foto's **Ivo van der Bent**

Trudy Dehue

Betere mensen – over gezondheid als keuze en koopwaar
 ★★★★★
 Atlas Contact;
 352 pagina's; € 22,99.

Een beroemde Indiase fabel vertelt hoe zes blinde mannen een olifant betasten. Een van hen heeft de staart te pakken en zegt: een olifant is lang en dun. De ander voelt aan de slurf en rept van een beweeglijke slang met twee gaatjes aan het einde. De man die de olifant bij de poot heeft, wijst op het harde en ronde karakter van het beest. Enzovoort. De moraal van dit verhaal? Ik zou zeggen, 1: je kunt oprecht en correct over hetzelfde ding rapporteren en elkaar toch tegenspreken. En 2: als je met z'n allen rond zo'n olifant staat, heeft het weinig zin om te vragen: 'oké, maar wie heeft er nou gelijk?'

Wetenschappers bevinden zich ten opzichte van de werkelijkheid in een vergelijkbare positie als deze blinde mannen. Ze onderzoeken de wereld in principe oprecht, zorgvuldig en methodisch – en toch kan het gebeuren dat ze langs elkaar heen praten of elkaar ronduit tegenspreken. Dat hoeft niet cynisch te stemmen: het laat eerder zien dat de werkelijkheid zó groot is dat zij meerdere beschrijvingen toelaat. Al die wetenschappers van verschillende snit 'betasten' als het ware een ander stukje van de wereld, en rapporteren daar op een andere manier over. Wie de wereld zo goed mogelijk wil leren kennen, moet geen wedstrijd tussen wetenschappelijke dis-

ciplines forceren; je kunt beter zoveel mogelijk onderzoeksstijlen laten bloeien.

Precies de diversiteit in wetenschappelijke zienswijzen en praktijken staat onder druk, betoogt de Groningse hoogleraar wetenschapstheorie en wetenschapsgeschiedenis Trudy Dehue. En dat baart haar grote zorgen – niet alleen omdat zij de wetenschap eenzijdiger ziet worden, maar ook omdat dit in haar ogen uiteindelijk de diversiteit in de samenleving schaadt. Over het hoe en waarom hiervan heeft zij een vlammend en complex boek geschreven, dat behoorlijk wat hersenwerk van de lezer vraagt.

Dehue kan een onderwerp op de publieke agenda zetten, zo bleek uit haar bestseller *De depressie-epidemie*. Daarin liet ze zien hoe de term 'depressie' gaandeweg van betekenis ging veranderen, en hoe dit samenhang met maatschappelijke ontwikkelingen. In het huidige neoliberale klimaat is het zó schaamtevol om geen 'winnaar' te zijn dat de diagnose 'depressief' al een

uitweg kan voelen, stelde ze toen.

Haar nieuwe boek *Betere mensen* toogt iets vergelijkbaars voor adhd bij volwassenen. Net als in *De depressie-epidemie* presenteert Dehue een aanslokkende, goed onderbouwde analyse over hoe de biomedische wetenschap in combinatie met een slingerende farmaceutische industrie de problemen benoemt waar sommige groepen mensen in de huidige maatschappij tegenaan lopen.

De biomedici presenteren deze problemen als het gevolg van een 'stress' of 'trauma', waar gelukkig ook medicatie bestaat. Ook nu weer haast Dehue te zeggen dat ze het lijden van mensen niet wil bagatelliseren. Echter, min wil ze biowetenschappers en farmaceuten bij voorbaat kwade betelingen toedichten. Haar vraag is dan ook: hoe komt het dat we zijn, en hoe geloven dat juist dit verhaal de enige wetenschap is? Of, om het in termen van de Indiase fabel te zeggen: waarom scharen we ons zo massaal

achter de groep onderzoekers die zijn werk doet bij de poot van de olifant?

Omdat wij zijn gaan denken dat deze onderzoekers zich in een bevoorrechte positie bevinden, stelt Dehue.

Aanvankelijk was adhd alleen een woord om springerige, snel afgeleide mensen mee te beschrijven

zij zouden echt iets hebben ontdekt over de olifant, terwijl onderzoekers die op andere plekken staan slechts duidingen van het beest in de aanbieding zouden hebben. Dat laatste klopt. Maar ook biowetenschappers ont-nappen niet aan duidingen; ook zij

hebben onvermijdelijk woorden nodig om hun waarnemingen te organiseren. Neem adhd. Zeker, er bestaat een groep volwassenen die een bepaald setje kenmerken vertoont ('impulsief', 'moeite met details') waarvan zij in de huidige samenleving hinder ondervinden. Daaraan is niets verzonnen. Er kunnen zelfs goede redenen zijn om dat setje eigenschappen te vangen onder de term 'adhd bij volwassenen'. De problemen ontstaan pas zodra je vervolgens gaat geloven dat adhd niet alleen als woord, maar ook als ding bestaat.

Stel, zegt Dehue, dat we voortaan van mensen die tamelijk klein zijn zeggen dat ze 'KL' hebben, waarbij KL staat voor korte lichaamslengte. Vervolgens zeggen we tegen kleine mensen dat ze zo klein zijn omdat ze KL hebben; 'We begrijpen waarom u niet verder bent gegroeid: u heeft KL!' Wat aanvankelijk slechts een beschrijving was, wordt zo sluipenderwijs een oorzaak. En ondertussen gaat er van dat etiket KL ook een behoorlijk normatieve werking uit: ge-

ringe lichaamslengte is in één adem 'tot een afwijking verklaard'.

Iets dergelijks speelt rond adhd, aldus Dehue. Aanvankelijk was dit in psychiatrische handboeken niet meer of minder dan een woord om springerige, snel afgeleide mensen mee te beschrijven. Gaandeweg is dat woord een ding geworden: adhd is iets dat je kunt hebben. En dat zet een hele trein in werking. Er worden onderzoeksprogramma's opgetuigd waarbinnen wetenschappers in de hersenen of in de genen naar adhd gaan zoeken (zonder al te veel succes, zoals Dehue fijntjes opmerkt). Er komen pillen op de markt voor 'mensen met adhd'. Er ontstaat, met andere woorden, een hele maatschappelijke praktijk rond dat label.

En dat label verdringt andere mogelijke duidingen van het gegeven dat een bepaalde groep volwassenen in onze maatschappij in de knel komt. Sociologen zouden bijvoorbeeld kunnen wijzen op een managementcultuur die niet uit de voeten kan met onvoorspelbare en grillige mensen. Zo'n kijk

suggereert meteen een heel ander type oplossing: we zouden de managementmodellen wellicht wat minder strak en eenvormig kunnen maken. Maar sociologie is niet hard, dat is 'slechts' een meer of minder goed onderbouwde visie. Nee, dan de biowetenschappers: die doen niet aan verhalen - zij onderzoeken iets echts: adhd.

Het biomedische verhaal wordt zo het dominante, want zogenaamd meest wetenschappelijke verhaal. Een benarde burger denkt in zo'n klimaat al snel dat hij iets 'heeft' (adhd bijvoorbeeld), waarvoor hij hulp gaat zoeken bij de huisarts of de geestelijke gezondheidszorg. Deze zorgprofessionals bespreekt Dehue opvallend mild. Ze snapt hun aantrekkingskracht: ze luis-teren naar je sores en geven je bovendien een recept waarmee je aan jezelf kunt werken. Dat dit een recept van biomedische snit is, kun je hen moeilijk aanrekenen. Net zoals 'wij van w-eend' geneigd zijn w-eend te adviseren, adviseren 'wij van het biomedische complex' vooral een medi- ▶

► sche aanpak van uw probleem. Zo'n medische aanpak is trouwens in de ogen van Dehue niet bij voorbaat de verkeerde. Waar ze zich aan stoort, is dat het zo ongeveer de enige aanpak is die mensen nog ter beschikking staat.

Een zorgelijke analyse, maar dan over depressie, bood Dehue al in haar vorige boek. Ze pakt nu door, en richt een beschuldigende vinger op beleidsmakers – om te beginnen die van VWS. Minister Schippers mag dan klagen dat zorgverleners eens wat kritischer moeten zijn bij het voorschrijven van pillen en behandelingen voor adhd omdat de zorgkosten zo de pan uit rijzen (zoals Schippers onlangs deed in een brief aan alle huisartsen en psychiaters), maar erg fair vindt Dehue dat niet. Van diezelfde overheid moeten burgers immers zelfredzaam zijn en verantwoordelijkheid nemen. Dat willen de meeste burgers opvallend graag. En dat doen ze vooral door zich een 'aandoening' toe te eigenen, daartoe aangespoord door advertenties van farmaceutische bedrijven die hen zeggen: 'jij bent je adhd'. De reclames suggereren in één adem door dat je gelukkig geen slachtoffer hoeft te zijn van je adhd – jakkes, slachtoffer, stel je voor! – nee, je kunt 'verantwoordelijkheid' nemen voor wie je kennelijk 'bent' door 'je adhd aan te pakken'. En dan ontkomt je er in de huidige arrangementen niet aan om bij zorgprofessionals aan te kloppen. 'Het bestel beschuldigt de dweilploeg van wateroverlast, terwijl ze zelf de kraan openhoudt', constateert Dehue.

Ook het ministerie van OCW krijgt ervan langs. Dat ministerie rekent alle wetenschappers af op 'succesindicatoren' die voornamelijk zijn toegesneden op de bèta- en biomedische wetenschappen; wetenschappelijke disciplines waarvan wij graag denken dat ze de 'echte dingen' bestuderen. Door alle disciplines volgens indicatoren te beoordelen die passen bij 'de poot van de olifant', dreigt er een verstikkende monocultuur in de wetenschap te ontstaan.

En dat is erg. Want dat bedreigt niet alleen de diversiteit in de wetenschap, maar ook de diversiteit in de maatschappij. Mensen gaan immers leven naar de beschrijvingen die de wetenschap produceert. Zo versmallen we uiteindelijk de bandbreedte van hoe we onszelf kunnen zien. Zo beknotten we onszelf en elkaar. En daar moeten we dringend iets aan doen.

Iets van de ademloosheid van de vorige alinea zit ook in het boek van Dehue. Duidelijk is dat ze een enorme druk voelt om inzichtelijk te maken wat er in haar ogen allemaal op het spel staat. Ze doet erg haar best om haar zorgen toegankelijk uit te leggen, vanuit verschillende benaderingen, aan de hand van steeds weer andere, vaak treffende voorbeelden. Het resultaat is knap, urgent, en wat mij betreft beslist overtuigend. Maar zwaar lezen is het wel. Niet alleen vanwege de materie, die nu eenmaal niet simpel is. Ook vanwege de toon. Dit boek is spannend, maar zelf ook ietwat gespannen.

Een overdosis aan gezondheidsadviezen kan ons murw maken, waarschuwt Trudy Dehue. Ze noemt dat de paradox van de leefstijlpolitiek.

Door **Margreet Vermeulen**

Voor je het weet, heb je een stoornis

Wat is er veranderd sinds het verschijnen van *De depressie-epidemie* dat u een nieuw boek wilde schrijven?

'Ten eerste: het vertrouwen in de wetenschap is niet vanzelfsprekend meer. En ten tweede: de enorme nadruk op preventie. Niet roken, genoeg bewegen, geen chips kopen en geen suiker eten. Die adviezen kloppen wel, maar alles wat toch misgaat wordt zo een kwestie van eigen verantwoordelijkheid en dus eigen schuld. En iedereen doet eraan mee. Het wemelt van de zelfhulpboeken en de testen als: Hoe gezond leef jij? Hoe jaloers ben jij?

Wat is er tegen om de eigen verantwoordelijkheid van mensen te benadrukken?

'Op sommige dingen hebben mensen gewoon geen grip. Er wordt voortdurend op zwangere vrouwen ingeprent wat ze allemaal niet mogen eten en dat ze stress dienen te vermijden, omdat anders een kind met een stoornis krijgen. Maar zoiets is toch vooral een kwestie van pech en lot.'

U spreekt van leefstijlpolitiek?

'Ja, mijn verzekeraar stuurt mij bladen waarin staat hoe ik zelf kan voorkomen dat ik kanker krijg. Dit is een internationale beweging. In de *Huffington Post* zag ik een plaatje van een vrouw op een racefiets met de tekst: 'Verbeter je DNA.' Daar kunnen mensen ook murw mee maken, het omgekeerde effect bewerkstelligen. Dat noem ik de paradox van de leefstijlpolitiek.'

Volgens mij gaat het er juist in als zoetkoek.

'Er wordt tegenwoordig weinig in termen van collectiviteit gedacht. Hoe kunnen we de samenleving zo inrichten dat zich minder ziektes en stoornissen voordoen. Zwangere vrouwen wordt zelf geadviseerd geen tabaksrook van anderen in te ademen. Maar wat is het effect als ondertussen de CO₂-uitstoot omhoog gaat, omdat er weer 130 kilometer per uur gereden mag worden?'

De wetenschap verdient niet zomaar meer het vertrouwen van de samenleving, zeg u. U bent ook behoorlijk kritisch als het gaat om het zoeken naar psychische afwijkingen met hersencans.

'Hersenonderzoek kan de werkelijkheid niet af'

Het is eigenlijk heel simpel
Sheila Sitalsing

Dagkoers

Er zouden 'duizend asielzoekers' per week komen, optelend tot '65 duizend eind dit jaar', een stad 'ter grootte van Voorburg'. Fred Teeven had het nog geen maand geleden maar druk met waarschuwen tegen ontwrichtende stromen mensen van beneden de Sahara die massaal de Nederlandse grenzen aan het bestormen waren. Dat 'duizend per week' niet helemaal optelt tot '65 duizend per jaar' en dat Voorburg eigenlijk 73 duizend inwoners telt: futiliteiten. Wie druk is met het volk mensen, laat zich niet afleiden door kleine hinderlijkheden.

Deze week stuurde Teeven opnieuw een brief naar de Tweede Kamer, strekking: het aantal asielaanvragen is de afgelopen weken gehalveerd. Ditmaal was er geen tv-programma waarin hij een minuut of twintig ongehinderd mocht goochelen met cijfers, ditmaal stonden er geen verkiezingen voor de deur, ditmaal was het nieuws amper nieuws. Zoals gewoonlijk werd de spookrijder niet afgemeld, en was er niemand die tegen Teeven zei: vieze campagne-spelletjesvoerder. Met je 'alarm'.

Nu valt natuurlijk niet uit te sluiten dat ze in Eritrea ook Nederlandse televisie kijken en zich te pletter zijn geschrokken toen ze het beeldvullende hoofd van Fred Teeven zagen. Daarop draaide vader zich om naar zijn vluchtklare gezin en besloot ferm: 'Als we straks half-verdronken Lampedusa hebben bereikt, roepen jullie tegen iedereen die het horen wil: alsjeblieft, stuur ons niet naar Nederland! Dan liever terug. Angstwekkende mensen daar!'

Met de asielinstroomcijfers kan een mens lang boekhouden: er zijn eerste aanmelders, er zijn herkansaanvragen van mensen die hier al zijn, er zijn hier geboren asielkinderen, er wordt sinds dit jaar op een andere manier geregistreerd, en er is permanente spraakverwarring tussen de begrippen asielzoeker, vluchteling, illegaal en arbeidsmigrant.

In de taal van de volksmenner heten ze allemaal gelukzoekers.

Binnenkort in het dagbulletin van Fred Teeven: we hebben een asielzoeker! Die is met fanfare en confetti ingehaald.

beelden, betoog ik. Veel mensen denken dat we met fMRI-scans het brein zelf kunnen laten praten. Dat is veel te simplistisch. Zo'n scan meet slechts welke hersendelen extra doorbloed raken bij bijvoorbeeld het bekijken van bepaalde plaatjes. Daaruit wordt van alles afgeleid over het dagelijks leven. Maar dat is interpretatie. Onder wetenschappers is discussie over wat die extra doorbloeding precies betekent. En de claims die sommige wetenschappers doen, vind ik ronduit griezelig. Een Brits team stelde onlangs dat ze met een hersenscan verborgen autisme kunnen opsporen, in tien minuten. Het maakte plannen om de hele bevolking op deze stoornis te gaan screenen. Wat men niet beseft, is dat op zo'n moment de gangbare definitie van autisme wordt veranderd, namelijk als een stoornis die zelfs in verborgen vorm kan bestaan. Wat je doet is de scanner meer autoriteit geven dan de deskundigen. Ik hoop dat we die kant niet opgaan.'

Er zijn toch wel tegengeluiden in de wetenschap?

'Ja en ze komen ook aan bod in mijn boek. Ik laat bijvoorbeeld zien dat kritische jonge hersenwetenschappers blogs onderhouden zoals Neuroskeptic en dat er zoiets bestaat als het Critical Neuroscience Network. Maar dat blijft nog veelal in eigen kring. Die nuanceringen dringen weinig tot de buitenwereld door.'

U twijfelt aan de grote beloften van het Brain Initiative in de VS en het Human Brain Project van de EU om het complete menselijke brein te doorgronden. Tegelijkertijd vindt u het gevaarlijk. Hoe kan dat?

'Omdat onderzoek in tijden van commercialisering producten moet opleveren. En je kunt producten ontwikkelen zonder het achterliggende fenomeen te begrijpen. Dat is overbekend van psychofarmaca. Er zijn pillen tegen adhd, maar we weten niet waar het gedrag waar die term voor staat, vandaan komt. De wetenschappelijke afdeling van het Amerikaanse leger, Darpa, ontwikkelt nu technieken in gevechtshelmen om soldatenhersen tijdens de strijd op afstand mee te beïnvloeden. Ik zeg niet dat alle techniek verkeerd is, maar we moeten er wel over nadenken of we die specifieke technologie willen.'

De adhd-epidemie onder volwassenen, waar we volgens u middenin zitten, schrijft u op het conto van 'wetenschappers met een missie'. Hoe bedoelt u dat?

'Er zijn toonaangevende wetenschappers die stellen dat 5 procent van de Nederlandse volwassenen adhd heeft. Dat is een erg hoog percentage; anderen komen uit op bijvoorbeeld 2 procent. Maar goed, de missie van deze wetenschappers is om zo veel mogelijk mensen met een concentratietekort op te sporen en met medicatie te behandelen. Ik denk dat ze oprecht zijn, maar dat ze - zoals ik ook laat zien - geen tegenspraak dulden en heel weinig openstaan voor andere perspectieven. En zelfs al heeft 5 procent van de mensen een concentratietekort, moeten we ons afvragen wanneer we iets als een stoornis tellen. En wanneer medicatie gewenst is. Zonder dat die vragen zijn beantwoord, zien we het gebruik van adhd-medicatie onder volwassenen groeien en groeien.'

De overheid grijpt hier toch in? De geneesmiddelenautoriteiten in Europa (waaronder die in Nederland) hebben voorkomen dat er een licentie kwam voor Concerta, als adhd-pil voor volwassenen. De effectiviteit was onvolledig aangetoond en de bijwerkingen waren te gevaarlijk.

'Maar ook zonder licentie vindt het medicijn zijn weg. Het gebruik stijgt al jaren sneller onder volwassenen dan onder kinderen. Artsen schrijven het 'off label' voor. Dat betekent dat niet de fabrikant maar de arts en de patiënt verantwoordelijk zijn als het verkeerd uitpakt. Voor 'off label medicijnen' mag geen reclame worden gemaakt onder artsen en reclame onder het grote publiek is sowieso verboden, maar dat gebeurt via allerlei omwegen toch, zoals ik laat zien. Terwijl de bezwaren van de geneesmiddelenautoriteit niet publiek mogen worden gemaakt.'

U vindt dat sommige adhd-wetenschappers het algemeen belang uit het oog verliezen?

'Ze streven een ideaal na waarin ze oprecht geloven. Het probleem is vooral dat de wetenschappers en de bedrijven een eenzijdig denkkader met elkaar delen. Wetenschappers zijn er vaak op uit hun definities van en oplossingen voor problemen te verspreiden. Dat noem ik 'wetenschap met een missie'.

TRUDY DEHUE

Trudy Dehue (1951) studeerde psychologie en filosofie. Daarvoor werkte ze met een hbo-diploma in de kinder- en jeugdpsychiatrie. In 1990 promoveerde ze cum laude op een proefschrift over historische veranderingen in de betekenis van het begrip 'wetenschap'. In 2008 verscheen haar bestseller *De depressie-epidemie*. Daarin liet ze zien hoe de term 'depressie' gaandeweg van betekenis ging veranderen, en hoe dit samenhangt met maatschappelijke ontwikkelingen.